
A megtévesztés lelki háttere

Balláné Szentpáli Edit*

1. Bevezetés

a bíróság előtt megjelenik a fehérgalléros¹ vádlott, aki a terhére felhozott csalást vagy költségvetési csalást röviden felvázoló vádat tagadja.² Korábbi fényűző életmódja miatt, hallgatásba burkolózik, mindent tagadva, szótlánul várja az eljárás végét. Amennyiben védekezését előterjeszti, az csakis az ártatlanságáról szól. A mögöttük felsorakozó elszegényedett, nehéz sorsú, a világ dolgait illetően kevéssé tájékozott személyek, akik néhány forintért bármire kaphatóak voltak,

* PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

¹ A fehérgalléros bűnözés fogalmát először Edwin Sutherland, egyesült államokbeli kriminológus definiálta 1940-ben kiadott tanulmányában. Ezt a kifejezést használta a felsőbb osztályok (upper class) bűnözésének jellemzésére, szembeállítva azt az alsóbb osztályok bűnözésével. 1949-ben már pontosabb megfogalmazást adott, mely szerint a fehérgalléros bűnöző az, aki a bűncselekményt tekintélyének és magas társadalmi státuszának felhasználásával, munkája folyamán követi el. A későbbiekben a kriminológusok a gazdasági-szervezeti, illetve a foglalkozási bűnözésnek is tekintették a fehérgalléros bűnözést. Nagy Zoltán András: Informatikai bűncselekmények, Magyar Tudomány, 2001/8, (2017.01.25-i letöltés)

<http://matud.iif.hu/01aug/nagyz.html>

A fehérgalléros bűnözés leírásával, meghatározásával foglalkozik továbbá a kortárs szerzők közül Tóth Mihály: A fehérgalléros bűnözés; a gazdasági bűnözés in: Kriminológia- szakkriminológia (szerk.: Gönczöl Katalin-Kerezi Klára-Korinek László-Lévai Miklós) Complex, Budapest, 2006. című tanulmányában. Továbbá Kránitz Mariann: A „fehérgalléros” bűnözés Magyarországon az ezredfordulón, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 36. kötet, Budapest, 1999.

² A csalás az 1978. évi IV. tv. 318. § (1) bekezdés szerinti tényállás része az alábbi: Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ezzel kárt okoz, csalást követ el.

A csalás a 2012. évi C. tv. 373. § (1) bekezdés szerinti tényállás része az alábbi: Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ezzel kárt okoz, csalást követ el.

Az adócsalás az 1978. évi IV. tv. 310. § (1) bekezdés szerinti tényállás része az alábbi: Aki az adókötelezettség megállapítása szempontjából jelentős tényre (adatra) vonatkozóan valótlan tartalmú nyilatkozatot tesz, vagy ilyen tény (adat) a hatóság elől elhallgat, és ezzel vagy más megtévesztő magatartással az adóbevételt csökkenti, vétséget követ el.

A költségvetési csalás a 2012. évi C. tv. 396. § (1) bekezdés szerinti tényállás része az alábbi: Aki

- költségvetésbe történő befizetési kötelezettség vagy költségvetésből származó pénzeszközök vonatkozásában mást tévedésbe ejt, tévedésben tart, valótlan tartalmú nyilatkozatot tesz, vagy a valós tény elhallgatja,
- költségvetésbe történő befizetési kötelezettséggel kapcsolatos kedvezményt jogtalanul vesz igénybe, vagy
- költségvetésből származó pénzeszközöket a jóváhagyott céltól eltérően használ fel.

gondolkodás nélkül elmondják, hogy a napi megélhetésük miatt kényszerültek bűncselekmény elkövetésére.

Az erőszakos bűnelkövetők életútját a bíróság hosszasan kutatja, elemzi, hogy a bűncselekmény valódi indítékát feltárja. Ezzel szemben a csalási elemeket tartalmazó vagyon elleni bűnelkövetők esetében néhány mondatos személyi körülmények felvételén túl, a bíróság alig tudja megismerni e bűnelkövetők életét, ami választ tudna adni tetteik indítékára. Sokan legyintenek erre, hiszen a válasz: a pénzből sosem elég. A közvéleményt egyébként sem nagyon érdeklik a csalással elkövetett bűncselekmények, csupán annyiban, hogy sértettjeivé ne váljanak, egyes magukat gáz-vízóra leolvasónak, vagy rendőrnek tituláló személyeknek. A bonyolultabb gazdasági-pénzügyi bűncselekményeknek kizárólag akkor van hírértéke, ha a sértettek száma legalább „fél országnyi”. Néhány nap után ez is feledésbe merül, a sértettek kiábrándulnak káraik meg nem fizetése miatt. Mindezzel szemben az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek rémtettei még több évtized után is lázba hozzák a lakosságot.

A csaló elkövetők esetében a hatóság általában nem tartja szükségesnek a beszámítási képesség vizsgálatát, kiindulva abból, hogy ezek az elkövetők tetteiket rafináltan kigondolták, tökéletes precizitással végrehajtották, legtöbb esetben kifogástalan szaktudású könyvelők segítségével. Fel sem merülhet, hogy az ilyen elkövető beszámítási képességét bármilyen tényező is korlátozná vagy kizárná. A büntetés kiszabását követően viszont rendkívüli gyorsasággal megrendül pszichés állapotuk. Amit eddig elkerülhetetlennek hittek, bekövetkezett: hirtelen a hosszas börtönévek kapujában állnak. Az eddigi csillogó életről le kell mondaniuk, szembe kell nézniük a bezártsággal. Életkörülményeikben olyan változás következik be, amelyet személyiségüktől függően lesznek képesek feldolgozni. Lelki kihatásai lehetnek, mint szorongás, feszültség, de mentális zavar szintjéig is eljuthat, s akár a depresszióig is.

Ezért munkámban arra törekedtem, hogy a csalást, valamint a költségvetési csalást megvalósító bűnelkövetők emberi tulajdonságait feltárjam. Milyen családból származtak, anyagi hátterük kielégítő volt-e, milyen indokok vezettek a bűnelkövetéshez, miként értékelik cselekményüket a büntetés-végrehajtási intézetben, megbánták-e, végül milyen a jövőképük. A büntetés letöltése alatt tervezik, szervezik-e életüket.

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy témám szempontjából nincs jelentősége annak, hogy az általam vizsgált időszakban az adócsalás tényállást, a költségvetési csalás váltotta fel.

A költségvetési csalás új tényállása elkövetési magatartásként tartalmazza az adócsalás elkövetési magatartását, tehát jogutód tényállásnak tekinthető, illetőleg a megtévesztéssel kapcsolatos tényállás rész változatlanul helyet kapott a költségvetési csalásban, továbbá a vagyon elleni bűncselekményként kezelt általános jellegű csalás tényállása sem változott az új Büntető Törvény (2012. évi C. tv.) hatálybalépésével sem.

2. Néhány alapvetés

Abból indultam ki, hogy az ember az egyetlen élőlény, aki képes saját célirányos aktivitását tudatosan szervezni. Születésétől kezdve kapcsolatba lép környezetével, azt megismeri, majd érdekeinek megfelelően átalakítja.³ Irk Albert 1912-ben megjelent könyvében úgy fogalmaz, hogy egyes bűnelkövetők tündöklő gonosztevő tehetségek, míg nagy részük értelmi színvonala a közép-színvonalon marad. Legnagyobb szellemi képességük a vagyon elleni gonosztevőknek van, különösen a csalók körében kiemelkedő. Azzal, hogy intellektusával képes másokat megtéveszteni, az már a ravaszságára utal. Bámulatossággal és fortélyjal „dolgoznak a pályájukon”.⁴ Álláspontom szerint is, a csalást, költségvetési csalást elkövetőkre igaznak mondható: a ravaszság, a fondorlatosság terén hatalmas eszköztárral bírnak, olyan elkövetési módszereket képesek kitalálni, amelyek néha az igazságügyi könyvszakértők számára is fejtörést okoznak. Ennek ellenére személyiségük megismerésére egyik eljárási szakban sem törekszünk. A bíróságok általában megelégszenek a tények felderítésével, az elkövetési mód, a sértettek körének, az okozott kár, adóhiány feltárásával és máris megszületik az ítélet.

Mielőtt ennek tárgyalására rátérnék, ejtsünk néhány szót arról, miként is lehet a környezetünket saját akaratunknak megfelelően formálni. Mint már említést nyert, az ember az egyedüli élőlény, aki megismeri a külvilágot és érdekei mentén alakítja. A kérdés az, ki mennyire képes erre, e vonatkozásban megkülönböztetünk érett és éretlen személyiségeket. „A személyiség az egyénre jellemző pszichológiai folyamatok és állapotok szervezett összessége”.⁵ Álláspontom szerint a csalás elkövetésére olyan érett személyiség képes, aki cselekvéseiben, életvezetésében, gondolkodásában és társas kapcsolataiban is érett. Csak ezek együttese biztosítja az egészséges személyiségfejlődést és a környezethez való alkalmazkodást.⁶ Az embernek környezetével való kapcsolatában megjelenő cselekvései egyfajta motívumból erednek és konkrét célra irányulnak. Az érett személyiség azonban az átlagos cselekvéseken túl mindig céltudatos cselekvéseken töri a fejét. Ennek során legyőzi a külső vagy belső akadályokat, amelyek gátolják célja elérésében.⁷ A céltudatos tevékenységek mögött többféle igény húzódik meg. Ütköztetnie kell a motívumokat, mérlegelnie kell az érdekeket, amelyek a hibás döntéstől megóvják. A motívumok harca után elkezdődik a döntéstől a végrehajtásig vezető út végiggondolása, képzeletbeli lejátszása, a cél elérésének kivitelezési módja, az eszközeinek kiválasztása.⁸

Ezzel megszületik a végrehajtásra szóló konkrét elhatározás: a szándék. Az egyén olyan személyes stratégiát választ, amely a leoptimalisabb a siker eléréshez. Csak mindig a hitelesen és belsőleg megélt szándék valósítja meg önmagát. Egyre jobban ráhangolódik az alapot képező szükségletre, elképzeli,

³ Berentés Éva: *Az érett személyiség: az emberi siker, a hatékonyság és a boldogság személyiség háttere*, Budapest, Pro Personal Kiadó, 2012, 133. o.

⁴ Irk Albert: *Kriminológia*, Budapest, Politzer Könyvkereskedés, 1912, 107. o.

⁵ G. W. Allport: *A személyiség alakulása*, Szentendre, Kairosz, 1997, 37. o.

⁶ Berentés: i.m. 133. o.

⁷ *Ub.* 134-135. o.

⁸ *Ub.* 137. o.

kívánja, kidolgozza a cselekvéssort. A kivitelezés intenzitását az határozza meg, kialakult-e a határozott szándék vagy a vágy szintjén megrekedt. Kevés az, hogy „jó volna, bárcsak”. A vágy a kudarcra, míg a szándék az eredményre összpontosít. Az egyénnek van hite, el fogja érni. Programozza a sikert.⁹

A végrehajtásra szánt idő és arra fordított energia, a kitűzött cél milyenségétől függ. Emellett az egyénre jellemző végrehajtási szokások, módszerek jelennek meg, amelyek már a korai szocializációban megalapozódtak. Az érett személyiség azonban a végrehajtás során mindig rugalmas, reális, aktivitásban önálló, hatékony, kitartó, feladattudó, önfegyellemmel bír. Érzelmileg végig intelligens, önmagát eredményesen ösztönzi, céljaihoz másokat igyekszik megnyerni.¹⁰ Képességeit és személyiségének határait reálisan ismeri, humán erőforrásait mozgósítani tudja célja eléréséhez. A végrehajtás alatt céljaihoz újabb kérdéseket tesz fel. E célok sosem irreálisak, a mindenkori örömteli megélést biztosítja számára.¹¹

Az érett személyiség önbizalommal, önbecsüléssel bír. Aki becsüli önmagát, tettere készebb, gyakrabban van sikerélménye. A magabiztos fellépés tovább növeli az önbecsülést. A kudarc nem töri meg, a kedvét nem veszi el a későbbi próbálkozástól. „Mert önbecsülés nélkül semmit nem lehet véghez vinni.”¹² Az egyén önbecsülését tettekkel tartja karban. A sikert keresi, a kudarcot kerüli. Magabiztosak leszünk attól, ha gondolatainkat, szándékainkat, érzelmeinket képesek vagyunk mások előtt kinyilvánítani, miközben tiszteletben tartjuk a másik gondolatát, érzését. Empatikusabbak leszünk, ha képesek vagyunk meghallgatni és átérezni mások szempontjait, igyekszünk megérteni és tiszteletben tartani, ha nem is értünk vele egyet. Az empátia és az önbecsülés útján közel kerülhetünk másokhoz, magabiztosan megnyilvánulhatunk. Behódolnak, enni fogják szavainkat, ezzel kifejezik alázatukat.¹³

Ezzel az érett személyiség eljutott az embernek ember által történő befolyásolásához, amely megvalósulhat írott vagy beszélt nyelven. Azért vagyunk képesek a másikat irányítani, befolyásolni, mert minden ember megvásárolható. E vonatkozásban nincs ember között különbség. Az ár lehet anyagi vagy eszmei, de olyannak kell lennie, amit pusztán elhatározásból nem tennénk meg. Az ügylet árát befolyásolja a manipulált személy érzelmi kötődése, a pszichés stabilitása. Ennél fogva úgy érzi a manipulált személy, hogy bármit hajlandó feláldozni.¹⁴

Manipulálás hallatán az embereket gyanakvás tölti el, veszélyt éreznek, ezáltal elutasítóvá válnak. Már csak azért is, mert mindenkinek van egy elrettentő esete. Holott más területen is érvényesül pl. az orvostudományban, minden károsítás nélkül, pozitív hatással. A manipuláció lényege, a manipulált ne fedezze fel, ami vele történik. A manipuláló a „báránybőrbe bújt farkas”. Pedig a manipuláció és trükkjei minden emberrel vele született képesség. Jellemző az állatvilágra is,

⁹ *Uo.* 139. o.

¹⁰ *Uo.* 141. o.

¹¹ *Uo.* 143. o.

¹² Christopher André-Francois Lelord: *Önbecsülés*, Budapest, Park Könyvkiadó, 2013, 276. o.

¹³ *Uo.* 267-286. o.

¹⁴ Tartsay Vilmos: *Hogyan manipulálj és hogyan védekezz*, Budapest, Figyelő Kiadó Rt, 1997, 2. o.

gyakran életben maradásuk egyetlenegy feltétele. A befolyásolás kiterjed az élet minden részletére, születéstől a halálig.¹⁵ A kérdés csak az ki, miként milyen célból tudja ezt hatékonyan bevetni embertársaival szemben. Az adott helyzet elemzésével lehet megállapítani az önös káros befolyásolást. Minden ember manipulálja a másikat, amikor képes felismerni a kínálkozó lehetőséget.

A manipulálás első lépcsőfoka az információ tudatosan megváltoztatása, amely képes a manipulált véleményét, érzelmi világát, értékrendjét megváltoztatni. Ennek hatására a manipulált vagy cselekszik, vagy okosan felismerve a manipuláló szándékát, azonnal tartózkodik.¹⁶ Az információ amikor eljut a befolyásolt személyhez, több helyen ferdülhet. Témánk szempontjából nyilvánvalóan tudatos, átgondolt magatartás okán, de nem lehet figyelmen kívül hagyni a véletlen pontatlan fogalmazást sem. A közlés nemcsak a szándékos manipulálás folytán csorbulhat, hanem azt befolyásolhatja egyéb tényező, mint a manipulált személy aktuális hangulata pl. fáradt, figyelmetlen, érzelmileg elfogult, előítéletes. Az érzelmeknek óriási szerepe van a manipulálásban. Vannak, akik képtelenek érzelmek kimutatására, de vannak, akik a végletekig elmennek. Ezáltal a másik iránt hálát, vonzódást, sajnálatot, aggodást érez, mi több rabjává válik a manipuláló személynek.¹⁷

Az üzenet kibocsátója szándékosan, célzottan manipulál, amikor hazug, hamis információt közöl, mindezt erősíti testbeszédjével pl. arc kifejezésével, hanghordozásával, gesztusaival. A külső eszközökkel való kifejezés genetikailag sokkal hamarabb, néhány millió évvel ezelőtt, még az emberré válás folyamata során kialakult, szemben a beszéddel, melynek korát a kutatók százezer évre teszik. Ennél fogva ez minden emberrel veleszületett tulajdonság, spontán jön. Ennél fogva a társadalmi morál a testi kifejezési eszközökkel való csalást, ámitást, megjátszást enyhébben ítéli meg, mint a verbális hazugságot. Sokan képesek ezt művészi tökéjre fejleszteni. Már nem lehet tudni, mikor hazudik és mikor nem.¹⁸ A hazugság persze lehet kegyes is, de témánk szempontjából az önös célok elérése végett bekövetkezett hazugság, jogi szakkifejezéssel élve a tévedésbe ejtés elemzése a cél. A legtöbb ember azért csal, hazudik, mert eltűzött vágyaik vannak, törekednek a környezetnek való túlzott megfelelésre, tetszeni akarnak. Többnek, jobbnak akarnak látszani, hogy ezáltal a környezetének elismerését elnyerje.¹⁹ A cél elérése érdekében semmi sem szent. Ennél fogva a bűnös szándékú csaló, aki hazugsággal dolgozik, arra rátermett, képességgel, készséggel bír. Ennek előfeltétele a kisebb-nagyobb fokú intelligencia. A képesség és készség fokozataira figyelemmel állíthatóak szembe az alkalmi vagy közönséges csalók, akik egyszerűen megpróbálkoznak a csalás művészetével.

Angyal Pál szerint a hazugság a csalás életbehívó erőforrása: csalétek, mely horogra csábítja a hiszékenyt. A hazugság, mert oly könnyen megy, az erkölcsösségnek legveszedelmesebb ellensége. Jelentkezése észrevétlen, de ha

¹⁵ *Uo.* 10. o.

¹⁶ *Uo.* 5-8. o.

¹⁷ *Uo.* 39. o.

¹⁸ *Uo.* 9-10. o.

¹⁹ *Uo.* 40. o.

már kisebb tüneteit nem fojtjuk el, hihetetlen gyorsasággal terjed és elpusztítja a társadalmat. A hazugságon kívül a család sikerre vezető másik eleme az áldozat hiszékenysége, mely bizonyos értelmi, érzelmi és erkölcsi adottságtól függően kisebb vagy nagyobb.²⁰

Véleményem szerint Angyal Pál 1939-ben írt gondolatai máig irányadóak. Nincs olyan ember, aki életében legalább egyszer nem hazudott volna, ha az érdekei úgy kívánták. A mindennapi, csekély jelentőségű füllentéseknek nincs büntetőjogi következménye, nyilvánvalóan a társadalmi kapcsolatokra befolyásoló szerepe lesz. Kérdés azonban az, miért, miként jut el az egyén a hazudozás, a másik ember fondorlatos kijátszásának szintjére, aminek szankcionálása a büntetőjog keretei közé tartozik.

A múlt és jelen összehasonlítása végett, ennek elemzését Angyal Pál 1939-ben tanulmányában rögzített társadalmi-szociológiai tényezők bemutatásával kezdem:²¹A tanulmány szerint a férfiaké a vezető szerep, hiszen a nő abban a gazdasági, üzleti és forgalmi életben, amely a család alkalmait megteremtette, akkoriban alig vett részt, annak ellenére sem, hogy a nők személyi tulajdonságai, mint színlelés, bőbeszédűség hajlamosítja őket az alakoskodásra, a mások rászédésére. A nem szemszögből vizsgálva tehát megállapítható, hogy a női elkövetők kisebb arányban fordultak elő, mint napjainkban. Egyes csalástípusok, mint házasságszédelgés, jövendőmondás, közszükségleti cikk vásárlása, közlekedési eszközök használata körül elkövetett csalárd visszaélések, viszont a nők sérelmére voltak a leggyakoribbak.

Életkor szerint a felnőtteké a szerep, mert a fiatalok hazugságra való készsége, jellemének ki nem forrottsága még nem hajlamosította a bűn elkövetésére. Tapasztalatlanságuk folytán nem voltak képesek mások lelkivilágához hozzá simulni. Csak, ha az alkalom szülte magát, hirtelen kiélték magukat egy kisebb súlyú bűncselekmény elkövetésében pl. a lopásban. Ott ahol a ravaszság, fondorlat a siker kulcsa, a fiatalok még visszahúzódtak. A 30-40 évesek köréből került ki a csalók nagy táborra. De vannak a fiatalokra is jellemző cselekmények pl. koldulás.

Gyakori volt, akik a foglalkozásukat használták fel mások megtévesztéséhez. Napi szinten sok emberrel kerültek kapcsolatba, amely számtalan alkalmat teremtett mások megtévesztésére, tévedésbe ejtésére. Ilyen foglalkozásnak tekintette Angyal Pál a pincéretet, utazó ügynököket. Az olyan foglalkozás üzöknél, ahol tevékenységük ellenőrzése nehézkes volt - pl. nyomdász, erdősz - szintén elképzelhetőnek tartotta mások megkísértését. A foglalkozás alapján az akkori statisztika azt a kimutatást hozta, hogy a legtöbb csaló a kereskedelemről, az ipar területéről került ki, legkevésbé a mezőgazdaság körében munkálkodók sorából.

A családi állapot szerint, a nős férfiak és férjhezett asszonyok kisebb számmal követtek el családi jellegű cselekményeket. Angyal szerint párkapcsolatuk miatt nem éltek már oly mértékben lüktető, eleven életet. Velük ellentétben az özvegy, elvált, különösen férfi nem, már nem érdektelen, életkoruk 40-60. év közti.

²⁰ Angyal Pál: *A család*, Budapest, Attila-Nyomda Rt, 1939, 27-29. o.

²¹ *Uo.* 30-33. o.

A hely és idő is fontos tényező volt, amikor a gazdasági forgalom a legélénkebb. A csalás aránytalanul magas a pörgő gazdaságban, csekély forgalom esetén visszaesik. Nagy városokban a december hónap vezette a statisztikát, a karácsony miatt, míg kisebb városokban, falvakban csak varázslással, kuruzslással, jóvendőmondással lehetett megtéveszteni a lakosságot. Visszaesés szempontjából az 1939-es statisztikák azt mutatták, az elítéltek 50%-a újból bíróság elé került csalás miatt. Angyal szerint ez bizonyítja azt a tételt, hogy a csalás a súlyosan krónikus kriminalitása élén járt. A csaló személlyel szembeni védekezés nem merülhet ki a büntetés kiszabása folytán a megtorlásban. Az elszenvedett büntetéstől várható javulás ritka. Különösen egy nagystílusú szélhámost egy-egy büntetéssel járó sikertelenség, még nagyobb ravaszságra, agyafúrtabb fondorlatra, kifinomultabb haditerv kidolgozására sarkall. Angyal Pál szerint a büntetéseket szigorítani kell velük szemben, főleg az üzletszerű csalóknál. Angyal Pál monográfiája óta adós a büntetőjog tudománya a csalásra, illetőleg a megtévesztéssel elkövetett bűncselekményekre vonatkozó mélyreható kriminálpszichológiai kutatásokkal.

3. Ügyvizsgálat-következtetések

A Debreceni Törvényszék ítélezéséből 100 ügyet vizsgáltam a csalás és a költségvetési csalás területéről 2008-tól napjainkig. Emellett interjúvázat alapján elítélteket hallgattam meg 2008-2013. években elkövetett cselekményeiről. Ez alapján elmondható a csalók két táborra szakadtak. Az egyik csoport továbbra is a hitelintézeteket „fosztogatta” stróman személyek és fiktív gazdasági társaságok felhasználásával, valamint „kozmetikázott” beszámolókkal, mérlegadatokkal. A gazdasági válság sem rendítette meg őket, olyan magas szinten művelték, hogy nem volt bank, amely a feltűnő pénzügyi adatoknak ne hitt volna. A másik kör az Európai Unió belüli kereskedelemre vonatkozó áfa szabályokat játszotta ki. Másra számra érkezett rizs, olaj, cukor főként Szlovákiából, majd a láncolatba fiktív társaságok beépítésével, mentesültek a ténylegesen őket terhelő áfa alól Természetesen nem kell külföldre menni, hogy áfát lehessen jogosulatlanul visszaigényelni. A társaságok itthon is megtalálják a fiktíven számlázó partnert.

E két nagy tábor között sorakoznak fel az alkalmoszerű csalók mindig is léteznek. Alapvetően tisztességes állampolgárok, illetve jól működő gazdasági társaságok, a gazdasági válság terheit, vagy az akkor már tetemesen felhalmozott hitel terheit tovább nem viselve, folyamodnak a csaláshoz. Tisztában vannak tettük következményeikkel és lelkük mélyén tartózkodnának is attól, de az adott gazdasági körülmények miatt – nézetük szerint - erre kényszerülnek. Állítják ezt ők. Kérdés az, mennyire őszinték. Tettük következménye alól nem menti fel őket.

A csalás, költségvetési csalás és egyéb, megtévesztéssel elkövethető bűncselekmények felderítése kizárólag a Büntető Törvénykönyvben leírt tényállás pontos megállapítására szorítkozik. Az elkövető milyen módszerrel, miként ejtette tévedésbe a sértetteket illetve mekkora kárt okozott ezáltal. Érdektelen, milyen személyiséggel bír az elkövető, miért tervezte ki cselekményeit, milyen gazdasági-

szociológiai háttere volt. A büntetés kiszabása során sem nyer ez értékelést. Kizárólag a visszaesői minősége, a gyermekeinek száma és a kár megtérülte hathat a büntetés kiszabására. Cselekedetének tényleges indokai, mint a szegénység vagy az önös érdekek, aki csak szórakozik embertársaival, nem kerülnek feltárára. Igazságügyi elmeorvos és pszichológus szakértő ritkaszamba menően kerül kirendelésre, amikor az elkövető a büntetés kiszabásától tartva hirtelen elembetegségeire hivatkozik. Kijelenthető, ezek az elkövetők tiszta, ép tudatúak. Témánk szempontjából ezért tartottam fontosnak, hogy igazságügyi pszichológus szakértővel és igazságügyi elmeorvos szakértővel interjút készítsék²² a hazugságról, és magáról a csaló ember személyiségéről.

Álláspontjuk szerint minden ember alapvető személyiségében megbújik, hogy képes a másik ember manipulálására, természetes, élelektani alapon alakul ki. Csírái kisgyermekkorban is megtalálhatóak. Ezek a gyermekek már felfigyelnek arra, hogy hízelgéssel, kedveskedéssel könnyebben elérnek dolgokat. Fineszesebbek, társaikat képesek irányítani. A gyermek későbbi szociális fejlődése alakítja, e tulajdonságaikkal később visszaélnék-e, vagy felméri a társadalmi szabályokat és magatartásuk következményeit. Freud szerint a személyiség az ötödik életév vége felé már egészen kiforrottá válik és a későbbi gyarapodás nagyrészt ennek az alapszerkezetnek a továbbépítéséből adódik.²³

E tulajdonság egyaránt megjelenik férfiakban, nőkben. Mindkét nem kihasználja az adottságait, amelyek endogénak és exogénak. A másik megtévesztésére, manipulálására való hajlam belülről fakad. Ezt erősíti az elkövető külső bája, sármosága. A megtévesztett személy e külsőségből kifolyólag szimpatizál a megtévesztővel, aki tudatosan kiválasztja a sértettet. Gyakran elhangzik a tárgyalóteremben „a sértett nem véletlenül válik sértetté”. A csaló rátapint a kiszemelt áldozat gyenge pontjára. Ő hallgat, a sértettet beszélteti, ebből információkat nyer, a saját célja érdekében. Elhiteti a sértettel, hogy számíthat rá, aki ennél fogva ragaszkodik hozzá.

A megtévesztéssel elkövetett bűncselekmények intellektuális bűncselekmények, az elkövető részéről kifejezetten fondorlatosságot, rafinériát követelnek meg. Átlagot meghaladó kvalifikáltsággal rendelkeznek, mint az erőszakos bűnelkövetők.²⁴ Több szerző hasonlítja össze a megtévesztő magatartást tanúsító bűnelkövetőket az erőszakot alkalmazókkal.²⁵ Gátlástalanok, az élet minden területén laza erkölcsi felfogással élnek, morális és jellembeli gyengeség jellemzi őket. Ebből kiindulva az elkövetők beszámítási képessége semmiféleképpen sem lehet korlátozott vagy kizárt.

Személyiségükből a haszonszerzés iránti vágy segíti felszínre hozni manipulatív készségüket. Fiatal felnőtt korban igény jelentkezi a vagyonra, a luxuséletre. A megtévesztők többségét nem a mindennapi kenyérre való megszerzése vezeti.

²² 2016. november 11. napján készített interjú Dr. Csiki-Mészáros Mária igazságügyi pszichológus szakértővel és Dr. Oláh Erika igazságügyi elmeorvos szakértővel

²³ Szakács Ferenc-Kulcsár Zsuzsanna: *Személyiségelméletek*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2001, 17. o.

²⁴ Madai Sándor: *A csalás büntetőjogi értékelése*, Budapest, HVGorac Lap-és Könyvkiadó Kft, 2011, 212. o.

²⁵ Kerezi Klára: *Az erőszakos bűnözés*, in: *Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözés-kontroll* (szerk.: Gönczöl Katalin-Korinek László-Lévai Miklós) Budapest, Corvina, 1996, 155-171.o.

Külsőségekben hirtelen meg kívánják mutatni, mekkora vagyonra tudnak szert tenni. Vágynak a luxusautókra, az elegáns ruhákra, fényűző partikra. Nem kétkezi munkával kívánják elérni, hanem fondorlatos, csavaros észjárásukkal. A közgazdaságtudomány emberképe jellegzetesen hedonista, öröm szükségleteit ésszerűen belátó és kielégülésben a maximálisan érdekelt lényt mutatja. Az emberek érdekeik általában értékeik közvetítésével vezérlik, az értékek körül hatalmasodó indítékoknak csak az egyik csoportja kapcsolódik az anyagi haszonszerzéshez.²⁶

Tervüket megfontolják, végiggondolják és várnak a kedvező időre, amikor kivitelezhetik. Sok időt nem képesek várni, hiszen a könnyen megszerezhető vagyonra azonnal vágynak. A cselekmények végrehajtásában leggyakrabban többen vesznek részt. Az intellektuális vezető a végrehajtókat is vezeti, befolyásolja, akik anyagi ellenszolgáltatásért cserébe mindenre hajlandóak. Nem biztos, hogy átlátják a vezető tervét és annak következményeit, de mindenképp sejteniük kell egyes cselekményekben. E társas elkövetés sűrűn fordul elő a pénzügyintézetek sérelmére elkövetett csalások során. A szegény körülmények között élő végrehajtókat a terv tökéletes kivitelezése érdekében, elegáns, bizalmat ébresztő öltözékkel látják el. A szakértők álláspontja szerint ez egy olyan körülmény, amikor sejteniük kellene, a bank megtévesztése a cél, ennek ellenére tettük következményeit nem mérik fel, mert egyszerű emberek. Irk Albert szerint ezek az emberek alacsony értelmi színvonallal bírnak, amely összefüggésben áll gondatlan elővigyázatlanságukkal, ezáltal könnyebben kerülnek az igazságszolgáltatás kezére.²⁷ Megfigyelhető ez a büntetőügyekben is. Amennyiben társaságok névleg ügyvezetői, nem készítenek bevallásokat, adóhatósággal, felszámolóval nem veszik fel a kapcsolatot. Magánszemélyként a nyomozó hatóság előtt megjelenve kisebb rendőri nyomásra is beismerő vallomást tesznek.

Az első cselekmény után az elkövető ráérez annak ízére, főleg, ha a vártnál könnyebb volt az elkövetés, vagy azt megúsza. Egy idő után nem tud leállni. Ha kevesebb beírta volna, a lebukást is esetleg elkerülhette volna. De úgy érzi, már olyan fortélyokhoz is ért, amiről nem is gondolta. Ezért megy tovább, keresi újabb áldozatát, vérszemet kap. A kínálkozó helyzetet kihasználja, az embereket eszközként használja fel tervének megvalósításához, minden lelkiismeret furdalás nélkül. Fel nem merül gondolatában, hogy esetleges lebukása esetén a felhasznált, végrehajtó személyekre milyen sors vár. Sikerorientáltak, mennek előre a „jutalomért” cserébe. A siker egyfajta függőséget okoz náluk. Kisebb kapukat nyitogatnak, és ha sikerrel járnak, a nagyobb célok, tervek felé haladnak. Meg van a vágyuk az egyre nagyobb sikerre.

Az ennél fogva könnyen szerzett pénz, vagyon, könnyen is megy. Kifelé mutatja, nem titkolja, szórja, amíg tart. Jövőre nem gondol, a megfontoltság e tekintetben nem jellemző rá. Önkontrollt nem képes tanúsítani. Csak akkor megfontolt, amikor a cselekmény véghezviteléről van szó. Ha elapadt a forrás, tettét újra megvalósítja. Az újabb lehetőséget kidolgozza, kivár a biztos cél

²⁶ Csepeli György: *Szociálpszichológia*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 93. o.

²⁷ Irk: i.m. 11. o.

eléréséért és már ki is használja. Mindenképp lesz újabb család, újabb sértett, mert élvezzi a rafinériát, az emberek félrevezetését.

A rendszeres csalások során az elkövetőt mégsem fenyegeti egyfajta tébolyállapot. Amennyiben a tetteibe mégis túlzottan belebonyolódik, a további cselekmények fondorlatos kitalálására, végrehajtására képtelenné válik. A csaló emberek tettük végrehajtásakor gyermeket vagy állatot is felhasználnak, amelyre a sértett szíve garantáltan megnyílik. A vádlott gyermekotthonban dolgozott. Az itt élő gyermekek állapotával kapcsolatban, amely valótlan volt ejtette tévedésbe a sértetteket. Az így megszerzett pénzt, saját magára fordította, gondolatában fel sem merült, hogy a hivatkozott gyermekekre fordítsa.²⁸ A megtévesztésnek számos formája van, leggyakrabban hízélgés, kedveskedés formájában valósul meg. Könnyen gondolhatnánk, hogy a csaló emberek alapvetően kedves, szelíd emberek. A látszat azonban csal: uralni, kézben tartani akarja a helyzetet, mindenkit saját érdekében felhasználni, a megtévesztett sorsával nem törődik. A cél elérése érdekében semmi sem szent. Amennyiben a megszokott hízélgés, bájélgés nem válik be, képes erőszakos módszerre váltani. Így követnek el, gyakorta például uzsora bűncselekményt és zsarolást. Ha a forrás elapadása veszélyben, minden eszközt megengedettnek tekint.

Lebukásuk esetén – amennyiben még narcisztikus is – sértődött, kikéri magának az eljárást. Úgy gondolja, amit megszerzett az neki járt. Irk Albert szerint a büntetésekből hiányzik a megbánás, az eljárás alatt a legcsekélyebb bünbánás, lelki szorongás sem jelenik meg rajtuk.²⁹ A felelősségre vonást igyekszik elkerülni, sajnálatolja magát, sokszor adja a „bambát”. Ekkor is az eljárásban résztvevőket igyekszik manipulálni, kihasználni, hogy neki higgyenek. A hazudozásban a legjobb, a büntető - eljárásban - minthogy az igazmondás nem terheli - méginkább szabadjára engedi a fantáziáját.

Büntetésvégrehajtási intézetben, mint egy más környezetben ugyanúgy megtalálja azokat az embereket, akiket fel tud használni. Igyekszik ebből a helyzetből is kihozni a legjobbat. Megtalálja azt az utat, hogy ott is jól éljen. A csalókat a börtöntársaik nem vetik meg, sőt felnéznek rá. Tekintélyük lesz a börtönben. Tanácsért fordulnak hozzá, miként járjanak el a büntető eljárásban, vagy szabadulásukat követően az élet egyéb területein. A vádlott börtönbe kerülése előtt csalást, költségvetési csalást nem követett el. Nyolc általános iskolai végzettséggel, építőiparban segédmunkásként dolgozott, a börtönben a cellatársa megosztotta vele, miként lehet fiktíven rizst, búzát értékesíteni. Ebbe kezd, majd várható lebukása esetén, értetlenül áll a bíróság előtt, miért nem hihető, hogy ő ezzel akart ténylegesen foglalkozni.³⁰

Álláspontjuk szerint, a csaló szabadulását követően sem gondolja úgy, hogy bármin is változtatni kellene, mert alapkaraktere nem tud változni. A szakértők szerint „nem szorong, nem tanul és nem szeret”. Vagyis továbbra sincs lelkiismeret

²⁸ Debreceni Járásbíróság 45. B.786/2006/14. számú ítélete, Debreceni Törvényszék 2. Bf. 411/2011/7. számú ítélete

²⁹ Irk: i.m. 113. o.

³⁰ Debreceni Törvényszék 24. B337/2016. számú ítélete, Debreceni Ítéltábla Bf. II. 73/2017. számú ítélete

furdalása, saját hibáiból nem tanul és nincs érzelmi kötődése. Elsődleges szükséglete – evés, ivás, szexualitás – után másodlagos szükséglete van az újabb bűncselekmény iránt. Ha eddig is ezt csinálta, most miért hagyná abba, ragaszkodik hozzá. Nem végez önvizsgálatot. Az emberekben van egy belső motiváció erre, milyen hibát követtünk el, de a csaló nem ilyen. Továbbra is magát érzi 'a tökélynek', mit kell azon változtatni?! Régi és börtönbeli kapcsolatait felmelegíti. Eltervezi, hogy még ügyesebben fogja csinálni, ehhez minden eddigi tapasztalatát felhasználja. A tudás hatalom a kezében.

4. Az interjúkból levonható következtetések

A szakértők által elmondottakat személyesen is megtapasztaltam egyes büntetés-végrehajtási intézetekben csalás és költségvetési csalás miatt jogerősen elítélt 23 férfival és 5 nővel készített interjúim során.³¹ Az interjúalanyok számát az határozta meg, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek által meghatározott napon, a tanulmányom tárgyát képező csalás illetőleg költségvetési csalással összefüggésben, büntetést töltő elítéltek közül hány személy tényleges előállítását tudták foganatosítani. Az előbbinek volt szerepe a nemek szerinti megoszlásban is. Nem tulajdonítottam jelentőséget annak, hogy a jogerősen kiszabott szabadságvesztéssel összefüggésben a cselekmény minősítése csalás vagy költségvetési csalás, tekintettel arra, hogy mindkét tényállás vonatkozásában a vizsgálatom tárgyát a megtévesztéses attitűd képezte.

Az elítélteknek az alábbi kérdéseket tettem fel:

- Milyen iskolai végzettséggel rendelkeztek a cselekmény elkövetésekor?
- Milyen vagyoni viszonyok között éltek?
- Gondoskodtak-e hozzátartozóik ellátásáról, volt-e családjuk?
- Mi motiválta a bűncselekmény elkövetését?
- Milyen módszereket használt a sértettek megtévesztésére?
- Mi történt a bűncselekmény útján megszerzett vagyonnal?
- Milyen jövőkép alakult ki bennük a szabadságvesztés végrehajtása során?

A férfiak készségesen álltak az interjúhoz. A börtön éveket már elfogadva, azt kifejezetten jól viselve, cselekményük bűnös voltát - néhány kivételtől eltekintve - beismerték, de az abból eredő gazdagodásra figyelemmel, semmit nem bántak meg. Egyetlen egy 41 éves férfi elítélt tagadta a terhére felhozott vádakát, így az elítélését is, még annak ellenére is, hogy kétszer volt már csalás miatt büntetve. Családjuk és egyesek esetében a még meglévő vállalkozásuk tartja bennük a hitet a közelgő szabadulásra nézve. Állították, hogy tudatosan távol akarják magukat tartani mindenféle hirtelen meggazdagodási ötlettől, csak a törvényes utakon haladva kívánnak vállalkozni, dolgozni. A nők sokkal megtörtebbek. Egy kivétellel tagadták az ítéletben foglalt cselekményüket, senkit sem tévesztettek meg. Magukat áldozatként tüntették fel. Gyermekükre gondolnak, hogy egyszer újra

³¹ Debreceni, Tiszalöki, Nyíregyházi Büntetés-végrehajtási Intézetben végzett interjúk 2017. január 9, 12.

velük lehetnek, akikről kétkezi munka útján szeretnének egyszer majd gondoskodni.

Az általam felkeresett intézetekben az interjúra több férfit tudtak előállítani, mint nőt. A vizsgált 100 ügyből is 19 esetben volt nő az elkövető. Ezen adatok alapján megállapítható, hogy csalást és költségvetési csalást nagyobb számban férfiak követnek el. Az általam meghallgatott nők csalásért voltak büntetve, maga az adócsalás szó hallatán is tágra nyílt a szemük, álláspontom szerint azzal sem voltak tisztában, ott mit kell egy bűnelkövetőnek tennie.

A meghallgatott férfiak, akik költségvetési csalás miatt töltik büntetésüket kifejezetten jó anyagi körülmények között éltek, vállalkozásaik voltak és egyeseknek vannak a mai napig is. Úgy fogalmazott az egyikük: „a napfényes oldalon élt”. A velük folytatott beszélgetés alapján azt szűrtem le, a költségvetési csalás elkövetői esetlegesen több intellektussal bírnak, mint a csalás elkövetői. Ismeretekkel bírtak a gazdálkodást érintő jogszabályokról, azok kijátszási lehetőségeiről, majd taktikával a büntetőjogi felelősség elkerüléséről. Nem is önmagukban látták a hibát, hanem a vádlott társaikban, akik beismerő vallomást tettek.

A csalást elkövető férfiak a nehéz anyagi körülmények, vagy a rossz baráti társaság miatt váltak bűnözővé. Tettük elkövetéséhez nagy ravaszság nem kellett. Az elkövetési módszereket mástól hallották, ezért azt ők is kipróbálták. Egyesek elismerték, hogy nekik mégsem ment a nagyon egyszerűnek tűnő megtévesztés sem, ezért hamar lebuktak. A megtévesztés technikája ismert volt előttük, rendszerint az a személy tárta fel előttük, aki rávette a bűncselekmény elkövetésére. Ennél fogva a felbujtó által beígért részesedést vagy egyáltalán nem kapták meg vagy elenyésző volt, a tetteikhez, az okozott kárhoz képest. Egy 53 éves elítélt ismerte el, hogy a hirtelen megszorult anyagi helyzetben önként döntött amellett, az ügyfelei által rábízott pénzzel sajátjaként rendelkezik. Az elkövetők vagyoni viszonyait elemzi szociológiai kérdéseket tárgyalva Kó József.³²

Az interjúalanyok életkorukat tekintve 26-60 évesek voltak az interjú idején. Megállapítható, hogy az adócsalást elkövetők korosabbak 45-60 év köztiek. Ők legálisan dolgoztak, építették vállalkozásaikat, ügyfélkörüket. Egy életszínvonalat elérve tudatosan kerülték ki az adójogszabályokat. Rendelkeztek már az életszínvonalukat teljesen kielégítő vagyonnal, de több kellett. A 26- 32 év közti csalásért büntetést töltők rossz baráti társaságba keveredve, vagy a nem megfelelő barátnő kiválasztásával indultak meg a bűnözés útján. Az általuk óhajtott életmód több pénzt igényelt. A biztos, anyagiakban megfelelőnek mondható szülői háttér sem tudta őket visszatartani. Az egyén társadalmi meghatározottsága mindig kisebb szociális csoportokon keresztül érvényesül, amelyekben közvetlenül él.³³

A családi háttérüket és iskolai végzettségüket illetően megállapítható, hogy elégedettek voltak a szülői háttérrel, kizárólag egy 32 éves szakácsnak tanult férfi elítélt panaszkodott a gyermekkorában már megtapasztalt nélkülözésre. Ennek ellenére, míg saját családja nem lett, a bűn útjára nem lépett. Építőipari

³² Kó József: *Vagyon elleni bűncselekményt elkövetők szociológiai vizsgálata*, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 34. kötet, Budapest, 1997, 142-143.o.

³³ Völgyesi Pál: *Szociálpszichológia*, Gödöllő, Gödöllői Agrártudományi Egyetem, 1994, 12. o.

vállalkozásának csődje nélkül, továbbra sem kényszerült volna csalás elkövetésére. Egy 43 éves férfi elítélt szintén a családjáról, gyermekeiről való gondoskodást említette indítéknak. A családi viszonyoknak ugyanis kulcsszerepük van. A család a letéteményese annak a pszichikus atmoszférának, amely előnyösen befolyásolja az érzelmek differenciált kifejlődését. Ezt a családon belüli szeretet és megbecsülés fejleszti ki. Az iskolában folytatódik a személyiség fejlődése. Az iskolai környezet a gyermekeket arra kényszeríti, hogy fejlessze felelősségérzetét, megtanuljon más személyekkel kapcsolatot létesíteni.³⁴ Az elkövetők iskolai végzettsége színes palettát tükröz, a nyolc általános iskolától kezdve, a szakmunkásképző iskolán át (szakács, karosszéria lakatos autófényező, szobafestő) az érettségig, főiskoláig. E körben kettő 8 általános iskolát végezett férfi volt, a többség a továbbtanulást választotta. Az egyik 47 éves adócsaló szüleiéről, mint híres debreceni orvos családjáról beszélt. Az elkövető iskolai végzettségét elemzi a meggyőző erő szemszögéből Virág György³⁵ is.

Az elkövetés módszereként megállapítható, hogy az iskolai végzettségüknek megfelelően hajtották végre cselekményüket. Egy 43 éves csaló bár lovaival kereskedett, de a több haszon reményében fával kezdett csalni. Az elkövetési módszert másoktól hallotta, magától ki sem találta volna. Hordóba pakolta a fát és tényleges súlyától eltérően többert adta el kettő idős házaspárnak. Nem értette, mások éveken keresztül ebből éltek, ő miért bukott le nagyon hamar. Egy 26 és egy 31 éves csaló saját kárából tanulva döntötte el, ezzel a módszerrel ő is meg tud másokat téveszteni. Mindketten interneten keresztül adtak el nem létező mobiltelefonokat. Éveken keresztül 50-60 sértettet tévedésbe ejtve működtek. Egy 30 éves férfi zálogházi cédulákat vásárolt fel olcsóbban, majd váltotta ki az ékszereket és értékesítette magasabb áron. Az életkor és iskolai végzettség emelkedésével már rafináltabb bűncselekményeket követtek el. Egy 60 éves férfi a saját pénzügyi tanácsadó vállalkozását felhasználva, ügyfeleit bírta rá arany befektetésére, rövid futamidővel 10-30%-os haszonnal. Szintén biztosítási munkakörben dolgozó 53 éves elkövető az ügyfelek pénzét fordította saját céljaira, hamis okiratokkal alátámasztva a tettét. A pénzt igyekezett visszatenni, azonban egy idő után erre már nem volt lehetősége. A költségvetési csalást elkövetők a gyakorlatban sokszor előforduló módszert követték, vagyis fiktív számlákat állítottak ki és fogadtak be. Egy 41 éves adócsaló ellenben a külföldről behozott, de időközben totálkáros lett gépjárművei után nem fizette meg az adót.

A többségük büntetlenként élte meg a feljelentéstől meginduló eljárást, amelyet az általam vizsgált 100 ügy is alátámaszt, 52%-ban büntetlenek voltak a vádlottak. A 48%-ba esik a meghallgatottak közül egy 41 éves adócsaló, aki nem tudott korábban sem ellenállni a fiktív számláknak, de az alacsony adóhiányra való tekintettel három felfüggesztett szabadságvesztésre is ítélték. Egy 41 éves csalás miatt büntetett férfi kétszer állt már bíróság előtt szintén csalásért, de továbbra is ártatlannak vallotta magát. A tanulmányozott ügyek közül kiemelem azt a vádlottat, aki tisztességes munkát nem végzett, egyetlenegy bevételi forrása volt, a

³⁴ Völgyesi: i.m. 5-11. o.

³⁵ Virág György: *A család néhány alaktani kérdéséről*, Kriminológiai Tanulmányok 27. kötet, Budapest, 1990, 176. o.

fiktív számlák előállítására. Börtönbe kerülése előtt és utána is csak ezzel foglalkozott. Nyilatkozata szerint szabadulása utáni kapcsolatait, bent a börtönben ismerte meg.³⁶Vannak ugyanis jellegzetes elkövetési formák, amelyek csak egy adott elkövetőre jellemzőek. Az elkövető ugyanis kitartóan ragaszkodik az elkövetés módjához. Ez az elkövetői névjegy az elkövető személyiségének lenyomata. Ebből információt lehet nyerni az elkövető gondolkodásáról, személyiségéről, lelki állapotáról.³⁷

A megtévesztés jellegéről elmondható, valamennyien úgy ítélték meg, egyszerű, gyorsan kivitelezhető volt. A sértettekkel való beszélgetés könnyű volt. Úgy nyilatkoztak, akkor nem gondolkodtak, magabiztosan beszéltek, a sértett pedig hitt neki. Úgy is gondolták, cselekményükre sosem derül fény. Egy 60 éves pénzügyi tanácsadó és egy 53 éves biztosítási tanácsadó 20-40 közötti ügyfeleik bizalmát használták ki. Egy 31 éves férfi a feleségével két év alatt 2 év alatt 1500-2000 sértettet tévesztettek meg nem létező mobiltelefonok értékesítésével. A felesége mindvégig győzködte, sose bukhatnak le, ezért ismételték cselekményeiket. Egy 25 éves csaló - aki szintén az interneten árult termékeket - tudta, a végtelenségig nem lehet ezt csinálni, számított a feljelentésekre és a rendőrség megérkezésére. Egy 47 éves adócsaló viszont állította, olyan precízen le voltak könyvelve a számlák, lefedve mögöttes dokumentációval, hogyha az üzlettársa nem fed fel a valóságot, a hatóságok semmit nem tudnak rá bizonyítani.

A sértettek száma és a kár összege is változó. Csalás esetében 21%-ban bankok, telefon társaságok, autókölcsönzők-kereskedők és biztosítók szerepeltek, míg 79%-ban magánszemélyek a sértettek. A meghallgatottak közül volt, aki csak egyszer-kétszer próbálkozott néhány százezer forintért. Három 40 év körüli adócsalásért elítélt, éveken keresztül folytatta az adóhatóságot megtévesztő magatartás, a kárértékek 70-100 millió között voltak. A saját ügyfeleik pénzét fosztogatók 20-30 millió között gazdagodtak. A többiek 2-10 millió forintig terjedő kárt okoztak. Valamennyien egységesen nyilatkoztak a bűncselekményből származó pénzből fényűzően éltek, semmiben nem szenvedtek hiányt. Akinél a néhány próbálkozás alatt folyt csak be valamekkora összeg az is elégedettségét fejezte ki, hiszen addig is volt ennivalóra pénz. A tanulmányozott ügyek hasonló képet mutattak. A csalás 73%-ának elkövetési értéke 500.000 Ft és 5 millió Ft közé esett. Elenyésző 15% volt az 50.000 Ft és az 500.000 Ft közötti, valamint 12% az 5 millió Ft és 50 millió Ft közötti elkövetés. A költségvetési csalás 74%-át 500.000 Ft és 5 millió Ft között, míg 26 %-át 5 és 50 millió Ft között követték el.³⁸

A kárt önként egyikőjük sem térítette meg. A vizsgált ügyekben szereplő törvényszék első fokon folyamatban volt büntetőügyekben nem került sor a kár megtérítésére, sem önként sem lefoglalás útján nem vezetett eredményre. Járásbíróságon az vizsgált ügyek 4%-ban kizárólag lefoglalás útján sikerült a

³⁶ Debreceni Törvényszék 24. B 427/2016. számú ítélete

³⁷ Tatár László: *Profilalkotás a bűnüldözésben*, in: *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára* (szerk.: Korinek László, Kóhalmi László, Herke Csongor) Pécs, PTE ÁJK, 2004, 179. o.

³⁸ A Debreceni Járásbíróság és a Debreceni Törvényszék jogerős döntései alapján végzett empirikus kutatás.

sértett kárát megtéríteni. A meghallgatott elítéltek sem fordítottak hajlandóságot az adóhiány, a kár megfizetésére.

A meghallgatott elítéltek állították: büntetés – végrehajtási intézetbe még egyszer nem kerülnek. Kivétel egy 25 éves elítélt volt, aki elgondolkodott azon, hogy egy szembejövő lehetőséggel, mint 500 millió forint feletti csalással újra próbálkozna. Nem kifogásolták a börtönkörülményeket és kutatásomnak ez nem is volt célja, de nem tagadták, hogy mentálisan megviselte őket. Azt hangsúlyozták, főként a költségvetési csalás miatt elítéltek, hogy a szervezettebb, bonyolultabb, nagy haszonnal járó bűncselekményt elkövetőiknek, a börtön keretein belül kijár egyfajta tisztelet a többi, különösen az erőszakos elkövetők részéről. Arról is nyíltan beszéltek, hogy egyes rabtársak tanácsot kérnek, szabadulásuk esetén, miként lehetne vállalkozni.

A kiszabott büntetéseik a 6 hónaptól a 7 évig szóródtak. Az első napokat nehezen viselték, különösen a „napfényes oldalról” érkezett adócsalók. Egy-két elítélt nem tagadta, hogy közel állt az öngyilkossághoz vagy a gumiszobához, aztán mindenki beilleszkedett. Fontosnak tartották, kivel vannak egy zárkában, akitől nem tartanak. A hazaérkezésüket váró család tartja bennük a hitet. Külső kapcsolatok nélkül nem lehet elviselni a szabadságvesztést. A hónapokat-éveket a bent végzett munka teszi elviselhetőbbé: konyhán, mosodán dolgoznak. A meghallgatott nők száma alacsonyabb volt a férfiakéhoz képest, de valamennyijükre igaznak mondható: ártatlannak érzik magukat. Bár önként vállalták a beszélgetést, de megtörtek, szomorúság, kiábrándultság tükröződött az arcukon. Cselekményükről önként beszélve, csak az ártatlanságukat hangsúlyozták. Ennél fogva a megtévesztés, tévedésbe ejtés, mint elkövetési forma nem volt felismerhető.

Életkorukat tekintve 22-57 év között vannak. Iskolai végzettségük nyolc általános, egy 22 éves hölgy volt kivétel, aki az orvosi egyetemre járt. Biztos családi háttérük volt, férj és nagyszámú gyerekek, illetve szüleik várják haza. Kettő 22 év körüli elítélt a barátjával való szerelmi viszonyt említette, amely úgy elcsavarta a fejét, hogy a bűnözés útjára sodorta. Szállodai szobákban laktak, igénybe vették a szálloda szolgáltatásait, de távozáskor a számlát nem egyenlítették ki. Az egyik elítélt állítja, hogy volt pénzüik a kifizetésre, csak később úgy alakult, hogy mégsem tudnak fizetni. Akkor sem gondolja, csalást követett volna el. A másik szintén a tagadást választotta. A barátja rendezte volna a számlákat, neki semmiről nem volt tudomása. Ennek ellenére több szállodát bejártak és fizetés nélkül távoztak. Még a kár összegével sem voltak már tisztában. Csak a szórakozás, hecc kedvéből történt mindez. Tettüket a bíróság 2-3 év börtönbüntetésre értékelte.

Az 57 éves elítélt sem értette miért van börtönben. Fia tiltott barátnője bosszúból ráfogta, hogy uzsorás. 140.000 forintért mégis 3 év 10 hónap börtönt kapott. Egy 41 éves nő csak a férje által árult fa ellenértékéért ment érte. Az idős sértett félt, rettegett tőle, ezért rablásért felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. Nem sokkal később kölcsön kért 220.000 forintot, melyet egy összegben nem tudott visszafizetni. Ezért tölti 1 éves börtönbüntetését.

Egy 30 éves hölgy vállalta csak fel, hogy tényleg csalást követett el, azzal, hogy a szociálpolitikai támogatást eladta 500.000 forintért. Tudta ez őket illetve volna meg, de felhasználni nem tudta, a pénzre viszont családja megélhetése miatt szükségük volt. 1 év börtönbüntetést tölt ezért. A kárt nem térítették meg, hiszen álláspontjuk szerint ők bűncselekményt nem követtek el. Mentális problémájuk a cselekményt megelőzően sem volt, a börtönben sincs szükségük pszichológus segítségére. Csaladjuk, de elsősorban a gyerekek várják haza őket, ez adja az erőt nekik.

A kutatásom célja az volt, hogy a csalás, költségvetési csalás miatt jogerősen elítéltekkel folytatott interjúvázlattal rávilágítsak ők is köztünk élnek, bárhol bármikor kapcsolatba kerülhetünk vele. Nem eredendően romlott személyiségek. A többségük életútja kifogástalannak mondható, de egy hirtelen támadt szerelem, vagy egy rossz baráti társaság, és a további gazdagodás reménye rossz döntések sorozatát szülheti. Az elítéltekkel folytatott interjúból is látható, különösen a csalások száma magas, hiszen ha megvan az elszántság, akkor egy kis rafináltsággal, és a megfelelő sértetti kör kiválasztásával, az áhított vagyoni cél elérhető. A költségvetési csalás száma ehhez képest kisebb, hiszen annak elkövetésére nem mindenki képes. Az egyik költségvetési csalásért elítélt kifejezetten hangsúlyozta is az interjú során, hogy a fiktív számlákat kiállító személyeket is körültekintéssel választotta ki. megjelenésükre és választékos beszédükre is figyelt, hogy egy hatósági eljárásban, mennyire lesznek képesek elhíttetni azt, hogy valós gazdasági tevékenységet végző társaság ügyvezetői.

A költségvetési csalások száma csupán a cselekmény jogi minősítésére figyelemmel kevesebb. Főként tehát a csalás szövi át az emberek mindennapjait. Az utcán megállítanak bennünket, különböző nyereményjátékok, kedvezményes vásárlást és főként nyerési lehetőségeket ajánlva. Az emberek gyanakvással fogadnak minden ilyen helyzetet. De csak azért lehet hallani ezekről az esetekről, mert mindig lesz áldozata az ilyen típusú elkövetőknek. Nincs olyan ember, aki utólag ne érezte volna úgy, hogy becsapták. A károkozás miatti mérhetetlen düh miatt senkit sem érdekelnek ezek az elkövetők, mindenki csak a kár azonnali megtérítését akarja, ennél fogva az eljárás is a tényállás felderítése mellett, ezt tűzi ki céljául. Éppen ezért én e tanulmányomban a csalás, költségvetési csalás miatt elítéltek személyiségét akartam feltárni. Nem kívántam beszerezni az elítélésük alapjául szolgáló határozatokat, hanem éppen ellenkezőleg, a velük folytatott személyes beszélgetésben, a saját véleményükre voltam kíváncsi. Vagyis miként látják az eddigi életüket. Milyen volt a családi-anyagi hátterük, iskolai tanulmányaik. Milyen munkával, kivel kezdték el a saját életüket. Megítélésük szerint milyen ok miatt siklott ki az életük. Az általuk elkövetett cselekményt egyedül vagy mások segítségével tervezték ki. Álláspontjuk szerint a végrehajtás könnyű vagy nehézkes volt-e, a lebukás kockázata mekkora volt. Az általuk elért nyereséggel elégedettek voltak-e, inspirálta-e őket a folytatásra. A kiszabott büntetés, a börtönévek személyiségüket átfomálták-e, ennél fogva a jövőt miként képzelik.

Az interjúk alatt az igazságügyi pszichológus és elmeorvos szakértők által elmondottak, minden egyes elítélt szavában, mondatában visszaköszöttek. A 20-35

év közötti korosztály, a fényűző élet anyagi háttérét akarta megteremteni, annak ellenére, hogy saját szüleikkel átélte nélkülözést csak egy férfi elítélt hivatkozott. Ebben a rossz baráti társaság, illetve a helytelen útra csábító barátnő megadta a kezdő lökést. Aztán a család eltartása volt a következő indíték. Minthogy bűncselekményt addig még nem követtek el és már 40-60 év között jártak, a cselekmény végrehajtásába hamar belebuktak. Elismerték emiatt idegesebbek voltak, amelyet családjuk is észlelt rajtuk, de a mögötte zajló csalásból semmit nem tudtak. A költségvetési csalás elkövetőire pedig igaz az általuk is hangoztatott kijelentés „nagy lett a ló”, „elfutott a szekér”. A 47 éves elítélt beismerte kiskirályként élt. Csak hallgattam, amit máskor is a tárgyalóteremben, hogy hány benzinkúttal, üzlettel, erdővel, tanyával rendelkeznek. Bár tagadták, hogy újra a börtönben találnák magukat, a lendületes nyilatkozatukból érződött, bent újra szőtték már terveiket a nagystílusú újkezdéshez, amely álláspontom szerint ismételt a bűncselekmény elkövetésének veszélyét hordozza magában. Akárcsak a 25 éves elítélt, aki már a kár összegét is kitűzte maga elé. A szakértők is erre utaltak, megéreztek az ízet a könnyen, gyorsan jött anyagi gyarapodásnak, és ha szabadulásuk esetén nem lesz meg a biztos családi háttér, a munkahely, megélhetési forrás, a visszaesés borítékolt.

A férfi elítéltek tehát udvariasan válaszoltak kérdéseimre, ami szintén azt támasztja alá, hogy a megtévesztésnek ők inkább mesterei, mint a nők, akik egy kivétellel tagadtak. Érdekes volt számomra, hogy a cselekményükre vonatkozó kérdések elhangzásakor, a nők arcán megjelent a „kikérem magamnak” kifejezés. Mintha sértőnek éreznék a mai napig, hogy csalónak titulálják őket. Hiszen ők családanyák, a pénz szerzése, különösen ez a módja nem az ő feladatuk. Férfjuk is vagy már börtönben van, vagy eljárás folyik ellene. Cselekményüket nem férfiakkal, hanem nőkkel szemben követték el, mintha bátorságuk csak velük szemben lenne elegendő. A leggyakoribb elkövetési módszer pedig a pénz kölcsönkérése volt. A két női elítélt, akik szállodai szobákért nem fizetett, férfi partnerükkel követték el a tetteket, aki a megtévesztést kivitelezte.

Nem erőszakos emberek, legalább is egy íróasztal mögött ülve és egy büntetés-végrehajtási intézet dolgozója jelenlétében, biztos nem. Arra kérdésre nézve, hogy mennyire őszintén válaszoltak nekem és a börtönben le tudják-e vetni a megtévesztés minden módszerét, az egyik büntetés-végrehajtási intézet börtönpszichológusának mondatát emelném ki: „idebent mindenki hazudik”. Ennél fogva kérdés marad, hogy a börtönévek után melyik csaló mennyire lesz képes megváltozni?

5. Összegzés

A magyar büntető kódexek különös részi tényállásban több olyan bűncselekményt írnak le, amelyek tényállási eleme a megtévesztő, tévedésbe ejtő magatartás. Angyal Pál a Csemegi-kódex egyes csalási elemeit tartalmazó tényállásai alapján is elemezte a megtévesztő, tévedésbe ejtő magatartás büntetőjogon kívüli aspektusait. Tanulmányomban azt kívántam bemutatni, hogy a fenti elemek megjelennek a hatályos tényállásokban, így a csalás, az adócsalás, valamint a költségvetési csalás tényállásaiban. E magatartásokat megvalósító elkövetői kör is jelentős sajátosságokat mutat, az általam utalt egyéb tényállások elkövetőihez képest. Az előbbi megállapítás vonatkozik a terhelteknek az általuk megvalósított cselekményhez való viszonyához, valamint az elítéltekkel szemben alkalmazott szankcióhoz, továbbá a bűnisméltésben megmutatkozó szerepükhöz.
